

Domweg pissig op de Middenlaan

De druppel viel op een dinsdag, half februari 2007, even over acht uur 's avonds. Ik had net een twee uur durend radioprogramma gepresenteerd nadat ik eveneens een paar uur college had gegeven, toen ik door een politieman aan de kant werd gezet. Ik was moe. Dat heeft zeker een rol gespeeld. Zo ook dat het nooit leuk is aangehouden te worden. Toch kunnen vermoeidheid en irritatie onmogelijk de verklaring zijn voor het feit dat dit de druppel was die de emmer deed overlopen. Al jaren, écht jaren, liep ik ermee rond, besprak het in gezelschap, schreef er wel eens een stukje over, zei er wat over op de radio, maakte aantekeningen, verzamelde knipsels, om het vervolgens weer te laten versloffen en mijn aandacht te wijden aan andere zaken. Die avond besloot ik dat het zo niet door mocht gaan. De maat was vol. De maat *is* vol.

Terwijl de politieman zijn motor vóór mij op de stoepen op de standaard zette, stapte ik uit en liep op hem af. 'Wat is er aan de hand?' vroeg ik.

'Uw rijbewijs, graag,' zei hij terwijl hij zijn helm afzette.

Stom. Ik had het ding niet bij me. Ik kwam van mijn

werk, een groot openbaar gebouw. Daar kun je beter geen papieren bij je hebben. ‘Stom,’ zei ik. ‘Ik heb het niet bij me maar...’

‘Dan krijgt u twee bekeuringen van mij,’ sprak de politieman terwijl hij z’n bonnenboekje tevoorschijn haalde. Ik weet dit zo precies omdat die laatste toevoeging, dat ‘van mij’, me opviel. Zij is even onzinnig (van wie anders zou ik op dat moment een bon moeten krijgen?) als veelzeggend (‘ik, Sterke Arm der Wet’, zal jou ’s effe een duw geven, mannetje’). We hadden nog geen tien woorden gewisseld en ik had al twee bekeuringen. ‘Van hem’.

‘Wat krijgen we nou?’ zei ik dan ook. ‘Bekeuringen, twee? Hoezo? Waarom?’

‘Uw naam?’

‘Maar ik mag toch wel weten wat er aan de hand is?’

‘Uw naam?’

‘Ik wil weten wat er aan de hand is.’

‘U had geen gordel om.’

Ik was te verbaasd om behoorlijk te reageren. In verwarring ook. Ik had inderdaad geen gordel om. Ik had het ding net afgedaan. Peinzend liep ik naar de auto om een pasje uit mijn tas te halen. Ik heb mijn gordel altijd om. Het is een automatisme. Sleutel in het slot, gloeien, gordel om, starten. Zou ik zo moe zijn geweest dat ik het vergeten was? Nee, ik wist het zeker, ik had het ding vlak vóór het uitstappen afgedaan.

‘U vergist zich,’ zei ik terwijl ik de agent een pasje overhandigde. ‘Ik had mijn gordel wel om.’

‘Ik zag dat u hem tijdens het rijden omdeed.’

Ik zweeg. Had de man gelijk? Had ik mijn gordel later omgedaan? Ondertussen schreef hij mijn gegevens over. ‘Geboortedatum,’ vroeg hij. Letterlijk zó, geen zin, geen vraag maar één woord: geboortedatum!

‘Ik ben het er niet mee eens,’ protesteerde ik. ‘Wat er vermoedelijk gebeurde, is dat ik mijn riem aantrok. Mijn jas zat niet lekker. Ik was net vertrokken. Ik kom van daar, een paar honderd meter verder.’ Ik wees naar de kruising. Ik had inderdaad nog geen driehonderd meter afgelegd. Ik ben een lange vent, het was viezig weer, ik had een dikke jas aan, het zat allemaal niet lekker, dus sjoorde ik een beetje. Later, lettend op mijn rijgedrag, constateerde ik dat ik dat altijd doe: riem om, vertrekken en vervolgens net zo lang sjoeren tot het ding goed zit. Anders gezegd: de agent zag sjoeren, hij meende een overtreding te zien. En zoals uit het vervolg van dit boekje duidelijk zal worden, is het verschil tussen feit en waarneming geen toeval: de agent zag wat hij wilde zien omdat hij daartoe de opdracht had en dat op zijn beurt was weer het gevolg van een beslissing genomen aan een vergadertafel. Tal van ondergeschikten, onder wie deze agent, kunnen niet anders dan zich daarin schikken. Zijn waarneming is dan ook een klassiek geval van selectieve perceptie tengevolge van ambtelijke gehoorzaamheid en... managerscultuur.

‘Geboortedatum?’ herhaalde de man alsof er geen twijfel kon bestaan aan de juistheid van zijn, en de leugenachtigheid van mijn bewering.

‘Geboorteplaats?’

Zo ging het een tijdje door. Ik mopperend en protesterend, hij met simpele vragen.

‘Ik ben het er niet mee eens,’ zei ik nogmaals.

De man schreef.

‘En ik wil uw penning zien.’

De man schreef verder. Uiteindelijk haalde hij zijn badge uit zijn zak en hield hem omhoog, op een afstand van minstens anderhalve meter. En dat in het donker. Daar had ik natuurlijk niets aan.

Hij stopte de badge terug.

‘Ik wil uw badge *zien*,’ herhaalde ik. ‘Zo zie ik niets.’

Nogmaals hetzelfde. Ik zag niks.

‘Wel verdomme,’ zei ik, ‘ik heb het recht uw badge te zien.’

‘Ik heb u mijn badge twee keer laten zien,’ zei de agent alsof hij het instructieboekje nasprak. ‘Dat is genoeg.’ Daarop liep hij naar de motor en reed weg, mij verbijsterd achterlatend.

Woedend reed ik richting huis. Hier kon ik het toch niet bij laten zitten? Ik had iets dergelijks al eens eerder meegemaakt en toen besloten de boete te betalen. Dat doet natuurlijk iedereen. De keuze tussen vijftig of honderd euro boete en uren werk is eenvoudig. Je betaalt. Maar zo verandert er nooit iets. En er moest iets veranderen. Zo kon het toch niet.

‘Het?’

Vlak voordat dit gebeurde, had ik tegen de eindredactrice van het radioprogramma gezegd dat ik in de volgende uitzending wilde spreken over wat ik ‘de

sovjetisering van Nederland' noemde. Aanleiding daartoe waren de publicatie van het regeerakkoord van Balkenende IV en van een artikel van de laatste (2006) Nobelprijswinnaar Economie, Edmund Phelps in *The Wall Street Journal*.¹ In dat artikel beweerde Phelps – of het klopt, is een tweede – dat de Europese economie het in vergelijking met de Amerikaanse zo slecht doet omdat de Europeanen er een verkeerde mentaliteit en een bij die mentaliteit passende en dus eveneens verkeerde economische structuur op nahouden. In Europa wordt initiatief ontmoedigd, zo betoogt Phelps, onderzoek in strakke banen geleid, creativiteit ondergeschikt gemaakt aan ordening, het bestaande beschermd, het mogelijke afgeschrikt. In de VS is precies het tegenovergestelde het geval. Daar is 'alles' open en wordt concurrentie aangemoedigd. De beste is degene die van openheid en concurrentie het handigst gebruik weet te maken. Het is de klassieke liberale theorie. Er is heel wat op af te dingen, de VS zijn beslist geen ideale samenleving, zeker niet als je over minder talent of minder mogelijkheden beschikt, en om die reden zal geen moderne – lees: door de sociaal-democratische golf van de jaren zestig tot tachtig van de twintigste eeuw beïnvloede – Europeanen het Amerikaanse systeem zonder meer als goed afschilderen. Tegelijkertijd nijpt steeds meer de vraag hoe goed het eigen systeem is. Steeds meer mensen menen dat het veel nadelen heeft, *te* veel. En dat niet alleen: dat er snel iets moet gebeuren om te voorkomen dat het verkommert. Een van die nadelen, een van de grootste ook, is precies

wat Phelps noemt: de regulering van alles en iedereen.

Het regeerakkoord van Balkenende IV bewijst dat de onvrede over het eigen stelsel ook tot de top is doorgedrongen. 'Niet stelsels en systemen,' staat er in dat akkoord,² 'maar mensen en hun mogelijkheden dienen centraal te staan in het denken van de overheid. De overheid moet vertrouwen geven... De menselijke maat is daarbij leidraad... Dit alles vraagt een vermindering van "bestuurlijke drukte"... Geen blauwdrukken van bovenaf, maar zoeken naar draagvlak, openstaan voor initiatieven van burgers...' Een van de concrete vertalingen van deze gedachte was het voorstel vijftien van de 175 000 rijksoverheidsambtenaren te ontslaan. Het is zeer de vraag of zoiets mogelijk is. Het is nog meer de vraag of het helpt. Het is echter geen vraag waar dit voorstel op wijst: het verlangen de bureaucratisering en 'vermanaging' van Nederland tegen te gaan. Begrijpelijk. Want de managerscultuur is, naast het spectaculaire, mediagenieke en dus 'luidruchtige drama' van de als bedreigend ervaren islam, het andere drama van Nederland. Het is een stil drama, saai, slaapverwekkend en allerminst mediageniek. Niettemin is het belangrijk, niet in de laatste plaats omdat ontelbare Nederlanders er dag in dag uit diep onder gebukt gaan.

Het verdriet van Leo B.

Leo B. wil alleen praten als ik beloof dat niemand zijn woorden herkent. Zelfs als je mijn naam vervangt door initialen, moet je andere gebruiken dan de eigenlijke, zegt hij.

‘Waarom zo bang?’ vraag ik.

‘Omdat het me mijn baan kost,’ antwoordt hij. ‘Ken je het verhaal van Pierre Diedereren? Hij, leraar aan een school in Roermond, is een van de weinigen die in afgelopen jaren met zijn klacht naar buiten trad. Hij werd ontslagen.³ Ik ben 53, ik vind geen ander werk meer. Dat kan ik me niet permitteren. In ieder geval kan ik dat mijn vrouw en kinderen niet aandoen. Tweede huwelijk, weet je wel, jongere vrouw, kleine kinderen. Ik heb niet het recht vanwege mijn gelijk hun leven kapot te maken.’

‘Dat klinkt vreselijk,’ zeg ik. ‘En ook een beetje pathetisch.’

‘Het is vreselijk,’ zegt hij. ‘Zelfs meer dan dat. En was het maar pathetisch. Dan konden we er wellicht nog om lachen – of huilen. Nu is het alleen maar uitzichtloos. Temeer omdat je er niet eens over kunt praten zonder gevaar te lopen. Het lijkt de Sovjet-Unie wel. En geloof me, voegt hij toe, al mijn collega’s, ze-

ker de oudere, zeggen of denken ongeveer hetzelfde. Niemand zal in het openbaar praten. Maar iedereen zou het willen. Want de situatie is onhoudbaar. Werken op deze manier is stomvervelend, geestdodend, frustrerend en onproductief. Een en al tijdverlies, papiervullerij, ge-o.h., aanstellerij. Niemand heeft er nog zin in, niemand gelooft dat het nuttig is maar... Je moet.

‘Je kunt toch protesteren,’ werp ik tegen. ‘Jullie zijn stuk voor stuk hoog opgeleid. Dat laat je toch niet gebeuren.’

‘In theorie heb je gelijk,’ lacht Leo – nou ja ‘lacht’? ‘De praktijk is een andere. Het begint er al mee dat je niet weet *waar* je moet protesteren. Als je dat doet bij degene die boven je staat, krijg je uit diens mond eenzelfde klacht te horen. Hij of zij wordt eveneens horendol van het gedoe. Als je jouw baas vervolgens aanraadt bij *zijn* baas te protesteren, vertelt die hetzelfde. Zo gaat het door. Hoe ver moet je met je protest gaan? Hoever *kun* je gaan? Bovendien, erger nog, door te protesteren wordt het probleem vergroot. Want wat gebeurt? Als je niet oppast wordt er van je klacht een project gemaakt en daarvan moet jij, aandrager van het probleem, natuurlijk deel uitmaken. Dat betekent weken-, zo niet maandenlang vergaderen, net zo lang tot er een papier uitrolt dat in een la belandt of er iemand aangesteld wordt om het probleem op te lossen. Als je niet uitkijkt, krijg je die functie zelf en heb je in plaats van één opeens twee problemen. Iedereen weet dit en dus houdt iedereen z’n mond. Inspraak? Die heb je. Protesteren.

Dat kan. Graag zelfs. Maar de democratie is volstrekt verkankerd. De lijnen tussen protest en plan, besluit en uitvoering zijn zo complex dat alles pasta wordt. Het systeem onderhoudt zichzelf. Het is inderdaad net de Sovjet-Unie. Maar dan erger. Want iedereen is hier z'n eigen Stalin.'

'Overdrijf je niet een beetje?'

'Overdreef ik maar. Ik zal je een voorbeeld geven. Toen ik hier – een hogeschool – een jaar of vijftiengewintig geleden kwam werken was er één roosteraar. Dat was dezelfde persoon die de cijfers invoerde en de leerlingenadministratie bijhield. Een ontspannen persoon die altijd tijd had voor een praatje. Je vertelde hem vóór de zomer wanneer je het liefst je lessen draaide, leverde na elk trimester een blaadje met de cijfers in en... Nee, niks *en*. Dat was het. Er ging wel eens wat fout. Natuurlijk. De roosters kwamen te laat. Er viel een leerling tussen wal en schip. Maar de oplossing was altijd dezelfde. Je liep naar de persoon in kwestie, besprak het probleem en nam gezamenlijk een besluit. Probleem opgelost.'

'Maar hing het proces dan niet te veel af van jullie eigenzinnigheid? Jullie konden doen wat jullie wilden. Geen objectieve criteria. Geen controle.'

'Dat is waar. Maar waarom zou dat een probleem zijn? Voor het oplossen van dergelijke problemen zijn we aangesteld. Dat is ons specialisme. Hij de administratie, ik het onderwijs, samen vormden we een perfect koppel. Er is, je hebt gelijk, zeker wel eens iets fout gegaan, ik heb me vast wel 's laten leiden door persoonlijke voor- of afkeur maar ik ben, denk

ik, een goede docent en ik houd van m'n leerlingen. Wat heb je nog meer nodig? Maar moet je nu kijken. Tegenwoordig zitten er twintig mensen op het bureau waar de roosters worden gemaakt en de cijfers worden bijgehouden. De meesten van hen hebben geen idee wat ze doen. Allemaal lieve meisjes die van het uitzendbureau of rechtstreeks uit de schoolbanken komen. Hun taak is in beginsel eenvoudig want zo geautomatiseerd, gestandaardiseerd, gedigitaliseerd of anderszins in processen ondergebracht dat de arme kinderen niets anders hoeven te doen dan wat cijfers, codes of formules in een sheet of digitaal bestand invoeren, die sheet te save en de gesavede sheet vervolgens op het intranet te plaatsen.'

'Dat klinkt goed.'

'Inderdaad, het *klinkt* goed maar het is slecht, heel slecht. Het kind begrijpt niet wat ze doet, ik begrijp het evenmin en de leerlingen begrijpen er nog minder van. Het enige wat de leerling wil weten is zijn cijfer. Dat is ook het enige wat op dat moment voor mij van belang is. Er zijn tien cijfers mogelijk, van 1 tot 10. Dat kan toch niet zo moeilijk zijn. Maar zie wat je krijgt...'

Leo B. haalde een spreadsheet tevoorschijn dat er buitengewoon professioneel uitzag. Het stond vol blokjes en cijfers en kreten en losse letters. 'Kijk...'
Hij wees op de volgende afbeelding:

Buiten analyse:		
Deelnemers		
	In analyse	31
	Benaamd:	30
Kandidaten		
	Tentamens	<geen>
Voor benaming:	4432	Zonder code-tolerantie

‘Wat moet ik hier nu mee? Codetolerantie? Benaamd? En hoezo 31 in analyse? Ik heb die woorden eerst opgezocht in het woordenboek. Ze staan er niet in. Toen ben ik naar dat lieve meisje op het kantoor gegaan met het verzoek of ze mij een en ander kon uitleggen. Dat kon ze niet. Ze had alleen de cijfers ingetikt en op save gedrukt. Nee, uitleggen kon alleen weetikveelwie maar die was op vakantie of in vergadering, dus of ik maar even wilde wachten...’

‘Maar later begreep je het dus wel?’

‘Ja. Nee. Ik hoef het helemaal niet te begrijpen. Het lijkt me heel goed dat ze dit soort statistieken bijhouden. Niet voor mij. Voor het overzicht of de inspectie of wie dan ook. Maar dan moeten de cijfers wel kloppen. En dat is het ergste. Dat doen ze niet. Dat doen ze bijna nooit. De verklaring is dezelfde. Het arme kind van het bureau moet ze intikken. Maar omdat ze geen idee heeft wat ze intikt en bovendien met haar hoofd bij haar vriendje zit – geef haar eens ongelijk, het is stompzinig werk – slaat ze wel eens een cijfertje

over. Daardoor verschuift de hele kolom en krijgen alle leerlingen een verkeerd cijfer. Vervolgens sturen die mij een boze mail. Met die mail ga ik naar het meisje. Zij heeft ondertussen geen autorisatie meer om het document te veranderen. Degene die een dergelijke autorisatie wel heeft, is op een driedaagse managercursus en dus...'

'Dus?'

'Wil je meer horen? Hoeveel tijd heb je? Nee, de conclusie die ik uit dit alles getrokken heb, jaren geleden al, is dat ik voor mijn werk alleen het hoognodige doe en me verder toeleg op het kweken van rozen. Ze zijn prachtig, die rozen. En ze ruiken... heerlijk!'